

*Een pilot gericht op de narratieve benadering
in een JJI*

‘Een hardt verhaal’

Veronique van Miert & Sheila Adjiembaks

Samenvatting

Uit onderzoek blijkt dat jongeren zowel tijdens als na hun verblijf in een justitiële jeugdinrichting (JJI) ervaren dat medewerkers hen niet echt kennen. Dit terwijl het ervaren van verbinding in de werkrelatie van groot belang is. Een narratieve benadering kan bijdragen aan het versterken van de werkrelatie tussen medewerkers en jongeren. Daarmee wordt immers

ruimte geboden voor wat betekenisvol is vanuit het eigen verhaal. In dit artikel bespreken we de resultaten van een pilot in een JJI waarin een toegepaste narratieve methodiek is ingezet van Young in Prison. De resultaten suggereren dat de methodiek voor zowel professionals als de jongeren betekenisvol kan zijn.

‘Er wordt in en na detentie heel vaak over je gepraat, maar te weinig met je gepraat.’ Jongeren die in een justitiële jeugdinrichting (JJI) verblijven, hebben vaak het idee dat er veel over hen wordt gesproken maar te weinig met hen. Zij herkennen zichzelf daarnaast ook niet altijd in de dossiers die over hen zijn opgebouwd (Van der Spek, 2018). Hierdoor hebben de jongeren het idee dat hulpverleners met wie zij in contact komen hen tijdens en na hun verblijf niet echt kennen. Maar ook medewerkers lijken zich veelvuldig af te vragen: ‘Wie is deze jongere nu echt?’ (Hanrath, 2013).

In een gesloten setting, waar jongeren in sterke mate afhankelijk zijn van hulpverleners, is er mogelijk sprake van vooral strategische interactie waarin jongeren hun eigen gedrag afstemmen op de verwachte reactie van de medewerker en de regels van de instelling (Hanrath, 2013). In het geval van een negatieve framing van de jongere kan dit leiden tot een selffulfilling prophecy, waarbij jongeren – die vaak al een negatief zelfbeeld hebben (Wolf & Baglivio, 2017) – zich negatief gaan gedragen vanuit het idee dat medewerkers toch al ‘slecht’ over hen denken. Dit kan de relatie of verbinding tussen jongeren en

Jongeren in JJI's
herkennen zichzelf niet
altijd in de dossiers
die over hen zijn
opgebouwd

medewerkers negatief beïnvloeden, terwijl verbinding juist een heel belangrijke factor is voor motivatie en gedragsverandering (Ryan & Deci, 2017; Vansteenkiste & Soenens, 2015).

Verbondenheid

De mate waarin jongeren zich verbonden voelen met medewerkers wordt door verschillende zaken bepaald. De manier waarop de medewerkers de jongeren bejegenen, is daarbij essentieel (Geenen, 2014; De Swart, 2011; Hanrath, 2013; Harder, 2011; Van der Helm, 2011; Eichelsheim & Van der Laan, 2011). Een goede bejegening vraagt een houding waarin de medewerker echtheid, empathie en onvoorwaardelijke acceptatie uitdraagt. Daarnaast is ook handelen waarin steun, structuur, veiligheid, autonomie en ontspanning geboden wordt, van belang voor de mate van verbondenheid die jongeren ervaren (Geenen, 2017).

Voor verbondenheid en daaropvolgende motivatie en gedragsverandering is het noodzakelijk dat medewerkers jongeren leren kennen. Hierover geven jongeren aan dat zij vooral een eigen stem willen hebben in het beeld dat over hen bestaat (Van der Spek, 2018), waarbij er ruimte is voor het duiden en toevoegen van hun eigen beleving en context. Oftewel: hun eigen verhaal. In dit licht is een project uitgevoerd waarbij er een verhalende creatieve methodiek is ontwikkeld voor

jongeren die in JJI's verblijven. Toepassing van deze methodiek kan bijdragen aan het versterken van de werkrelatie tussen medewerkers en jongeren.

Narratieve benadering in een JJI

Anders dan bij veel andere methodieken stelt de narratieve benadering betekenisgeving centraal. Het draait daarbij om het eigen verhaal of narratief. De verhalen die ontwikkeld worden, zijn belangrijk om een eigen identiteit ten overstaan van anderen te vormen. Het kan in die zin ook als een 'performance' worden gezien om beelden die anderen van jou hebben te duiden (Goffman, 1959; Bakhtin, 1981 in Gergen, 2011). Professionals fungeren voor jongeren in een JJI tegen deze achtergrond als 'publiek', omdat zij in eerste instantie vanuit een drang/dwangrelatie in contact met jongeren staan.

Het eigen narratief maakt het mogelijk een tegengeluid te bieden aan het negatieve (zelf) beeld van en over jongeren. Het kan bovendien bijdragen aan verbinding met anderen, omdat het anderen in staat stelt onder meer (criminele) milieus, motieven, betekenissen en keerpunten beter te begrijpen (Van Gemert & Van Swaaningen 2012). Hiermee kan een narratieve benadering tegemoetkomen aan de behoefte van jongeren zich meer gehoord te voelen. Voor jongeren in een JJI betekent dit dat ruimte voor het vertellen van hun verhaal een podium kan zijn om daadwerkelijke *betekenisvolle waarheden* tot uiting te laten komen.

Juist in een JJI spelen professionals een grote rol in opvattingen over wie de jongere was, is en zal kunnen worden. Dit relationele uitgangspunt brengt met zich mee dat het levensverhaal van jongeren als een betekenisgevend construct op te vatten is dat handvatten kan bieden: om de werkrelatie tussen jongere en de professionals om hen heen te vergroten, maar ook om het zelfbeeld en het (veelal ongewenste) dominant geleefde verhaal van jongeren te veranderen (Adjiem-baks, 2019).

Negatieve framing
van de jongere
kan leiden tot een
selffulfilling prophecy

Het eigen narratief kan een tegengeluid bieden aan het negatieve (zelf)beeld van en over jongeren

Workshops

De narratieve methodiek is ontwikkeld door stichting Young in Prison (YiP) in samenwerking met de praktijk op basis van een behoefteonderzoek onder jongeren en medewerkers in JJI's. YiP maakt gebruik van de COPOSO-methodiek, wat staat voor Contributing Positively to Society (YiP, 2019). Binnen deze methodiek wordt met behulp van creativiteit en sport gewerkt aan het vergroten van het gevoel van eigenwaarde van jongeren, en worden jongeren gestimuleerd om een beeld te vormen over de toekomst. In de ontwikkelde narratieve methodiek worden succesvolle elementen van de COPOSO-methodiek toegepast door te werken met energie en verbeeldingskracht in activiteiten waarbij vertrouwen en samenwerking tussen docent en jongere belangrijk zijn.

De methodiek wordt toegepast in de vorm van een workshop. In de workshop, bestaande uit twee sessies verdeeld over twee dagen, worden jongeren door een brede selectie van vragen op creatieve wijze aan het denken gezet over (belangrijke, bepalende of veelzeggende momenten in) hun levensloop. Hiervoor schrijven en bespreken ze alles dat in hen opkomt in kleinere groepjes en plakken ze dit op post-its in een brainstormsessie.

In een individueel gesprek gaan de jongeren en docent van YIP vervolgens dieper in op de verzamelde verhalen en ideeën. Door gerichte vragen worden jongeren uitgedaagd om tot een selectie van één moment of een belangrijk gedeelte uit hun levensloop te komen. Dit moment werken ze samen met een docent van YIP nader uit. Als eindproduct maken de jongeren daar een creatief (audio)verslag van dat op een cd wordt gebrand.

Op de cd staat dan een betekenisvol verhaal van de jongere zelf (drie tot vijf minuten) dat is vertolkt naar 'Wat je ook van mij moet weten'.

Omdat de focus van het project lag op de werkrelatie tussen medewerkers en jongeren, is er na de workshops een deelmoment ingepland waarin elke jongere het verhaal met de eigen mentor deelde. Om ook zicht te krijgen op de ervaringen van jongeren met de workshop en de invloed van de workshop op de werkrelatie is een pilotonderzoek uitgevoerd.¹

Pilot: Levensloop Centraal

De narratieve pilot genaamd 'Levensloop Centraal' is in drie JJI's uitgevoerd door een tweetal creatieve docenten van YiP. In totaal hebben 12 jongeren eraan meegedaan. Voorafgaand aan de workshops vulden de jongeren een vragenlijst in over het contact met hun mentor (de Therapeutic Alliance Scale for Children and Adolescents, TASC, Shirk & Saiz, 1992). De resultaten van deze vragenlijst geven inzicht in het beeld dat jongeren hebben over de relatie met hun mentor. Daarnaast observeerden twee onderzoekers bij het deelmoment tussen jongere en mentor wat er *tijdens* het delen gebeurde (met en tussen jongere en mentor). In totaal beluisterden acht jongeren hun audiofragment/verhaal samen met hun mentor. Na het beluisteren van het fragment gingen mentor en jongere dan met elkaar in gesprek over het fragment aan de hand van een praatvel met vragen als: 'wat heeft jou geraakt in mijn verhaal?'. Na het delen van het verhaal werden zowel de jongere als de mentor separaat geïnterviewd over de ervaringen met de methodiek en eventuele (on)verwachte effecten van het delen van het verhaal op hun werkrelatie. Tot slot werden de deelnemende mentoren enkele weken na het moment van delen individueel telefonisch geïnterviewd. In dit interview stonden de daadwerkelijk ervaren invloeden van het delen van het verhaal centraal.

¹ Het project is uitgevoerd binnen het Koers en Kansen-project van het ministerie van Justitie en Veiligheid.

In JJI's staat het delen van persoonlijke zaken haaks op de performance die jongeren dagelijks moeten laten zien aan anderen

Positieve ervaringen

Uit de gesprekken blijkt dat de jongeren de workshops als positief ervoeren. We bespreken hieronder een aantal concretere aspecten van deze positieve ervaring die uit de gesprekken naar voren kwamen.

1. Aan de slag met je eigen verhaal wordt als positief ervaren maar is niet evident

De jongeren gaven aan dat ze zich veilig moesten voelen tijdens de workshops voordat ze het echt aandurfden om met hun verhaal aan de slag te gaan. Gegeven de achtergrond van JJI's is dit lastig. Jongeren die in een JJI verblijven zijn vaak gewend te handelen in een straat/machocultuur, waarin het delen van persoonlijke zaken haaks staat op de performance die ze dagelijks moeten laten zien aan anderen. Persoonlijke zaken vertellen maakt jongeren kwetsbaar voor misbruik van de informatie uit het verhaal. Het participeren in een groepsworkshop waarin gezamenlijke kwetsbaarheid centraal staat, blijkt te helpen: *'Zij [andere jongens die deelnamen] doen het ook, dus dan gaat het makkelijker allemaal. (...) Je neemt het ook gewoon serieus. Ik ga niet lachen ofzo.'*

2. Het voelen van authenticiteit en passie is belangrijk voor jongeren

Volgens de jongeren straalden de twee workshopdocenten 'passie' uit en waren ze oprecht betrokken. Dit bleek uit een actieve luisterhouding, maar ook uit het stellen van persoonlijke vragen zonder dwingend over te komen. Daarmee kregen jongeren het gevoel dat hun verhaal er echt toe deed. De docenten werden dan ook als authentiek ervaren

in het contact met de jongeren: *'Hij [docent YIP] toont interesse in je (...) en begrijpt dat je ook maar gewoon een jongen bent en fouten kan maken.'* *'Je ziet echt dat hij [docent] het met passie doet. Je hebt ook mensen die werken en naar huis willen.'*

3. Jongeren waarderen hulp bij het construeren van hun verhaal

Het verwoorden van het eigen verhaal is lastig, evenals het opschrijven ervan in een samenhangend en goed leesbaar stuk. De werkvorm (werken met post-its in de brainstormsessie) bleek hiervoor een geschikt middel te zijn. Bovendien ervoeren jongeren het als positief dat de docent het verhaal samen met de jongere construeerde en vertelde op basis van die input. Bijna alle jongeren herkennen zichzelf in het verhaal dat zo tot stand kwam: *'Ze [workshop docenten] deden hun werk en dingen gewoon goed. Ze hadden het verhaal leuk geschreven, ze hadden goed geluisterd en ze stelden leuke vragen.'*

4. Jongeren voelden zich gehoord door de workshop

De deelnemende jongeren gaven bijna allemaal aan dat het verhaal rechtdeed aan wie ze - naast hun delictgedrag (ook in positieve zin) - zijn. Ze realiseren zich dat de medewerkers in de JJI zich een beeld over hen vormen op basis van het dossier. Dat is niet met hen tot stand gekomen. Het uitdiepen van het eigen verhaal in de workshopmethodiek van YIP bood volgens de jongeren een manier om een ander geluid te laten horen: *'Ik zit hier voor iets dat niet positief is, dus dan vind ik het wel belangrijk dat ik ook mijn positieve kant laat zien. Om te laten zien dat ik niet alleen maar slechte dingen heb gedaan.'*

5. Aandacht voor het eigen verhaal zet aan tot reflectie

De workshop bleek jongeren aan te zetten tot nadenken over het leven. Tegelijkertijd is juist dit voor jongeren een lastige opgave, zeker aan het begin van de workshop wanneer ze als het ware nog 'op verhaal' moeten komen. Veel jongeren tastten dan ook af of het 'veilig' was om het verhaal te vertellen in de groep en voor docenten die zij nog niet eerder hadden ontmoet. Volgens de deelnemende jongeren heeft onder andere de

tijdsonderbreking van de docenten en hun authenticiteit ervoor gezorgd dat het persoonlijke verhaal toch ter tafel kwam. De meeste jongeren gaven daarbij aan dat het opdelen van de workshop in meerdere dagdelen goed was en ook nodig, omdat het verhaal tijd nodig heeft om te bezinken: *'Ja, je komt tot jezelf. Ik was twee dagen met mezelf bezig.'* (...) *Twee dagen is goed, dan krijg je nog een dagje rust en geef je hem (workshopdocent) nog even zijn tijd. Dan kan hij ermee aan de slag gaan en komt hij terug. Als je er langer mee bezig gaat zijn ga je misschien ook dingen over het hoofd zien. Als je één dag hebt dan ben je er nog écht mee bezig.'*

6. Een concreet resultaat voegt het gevoel iets te hebben bereikt

De ervaringen tijdens de workshop bleken positief, maar het audiofragment (in cd-vorm) zelf is voor veel jongeren ook een belangrijk product: het geeft hun een 'trots' gevoel. Ook is het een concreet eindproduct voor hen, waarin hun verhaal verankerd is.

Verbeterde werkrelatie

Uiteindelijk heeft de methodiek als doel om de werkrelatie tussen de jongere en de mentor te verbeteren. Uit de gevoerde interviews lijken we op te kunnen maken dat met name de *binding* is versterkt. We bespreken hieronder een aantal concretere bevindingen die betrekking hebben op de werkrelatie.

1. Een goede werkalliantie is eerder een voorwaarde voor deelname dan een gevolg ervan

De resultaten op de vragenlijst lieten zien dat veel jongeren eigenlijk al een goede band ervoeren met hun mentor. Uit interviews met de jongeren zelf bleek dat een goede werkrelatie met de mentor eerder een *voorwaarde* was voor het delen van het eigen verhaal, dan een daadwerkelijk effect van het delen. Ook de interviews met de mentoren ondersteunden dit idee. Zo gaven ze aan dat ze het delen van het verhaal als een uiting van vertrouwen en de reeds goede werkrelatie zien: *'Het [deelmoment] is een bevestiging van ons mentorschap, van hoe*

we dat hebben. We zijn puur naar elkaar en ik ben wie ik ben.'

2. Mentoren ervaren een sterkere binding met de jongere

Mentoren gaven na de luistersessie aan dat het gedeelde verhaal het gevoel van binding met de jongere verder versterkte. Als gevolg van het verhaal kregen mentoren meer begrip voor de jongere en soms was er zelfs sprake van persoonlijke herkenning. Zo zei een mentor: *'We zijn wel wat dichter naar elkaar toe, want wij kenden elkaar eigenlijk niet. Je ziet hem [jongere] wel maar er is geen contact. De laatste momenten wel, omdat we beiden weten dat we meer van elkaar weten. Hij heeft ook een beeld, omdat ik ook dingen heb losgelaten die ook anderen en collega's zelfs niet weten. Het heeft wel dingen veranderd.'*

3. Het gedeelde verhaal biedt mentoren een opening om de werkrelatie vanuit het verhaal van de jongere zelf op te bouwen

Voorafgaand aan het onderzoek vermoedden we dat mentoren (ook) nieuwe feiten zouden horen naar aanleiding van het gedeelde verhaal. Dit was soms wel, maar even zo vaak niet het geval tijdens dit onderzoek. De meerwaarde van het eigen verhaal van de jongeren bleek op een heel ander vlak te liggen. Mentoren gaven aan dat het dossier vaak een gefragmenteerd beeld geeft van een jongere. De narratieve methodiek blijkt ervoor te zorgen dat het verhaal van een jongere samenhang krijgt tussen die gefragmenteerde stukjes kennis. Bovendien voegt de jongere emotie toe aan het verhaal, wat voor mentoren 'kleur' geeft aan het verhaal. Waar mentoren voorheen de feiten-kenden-omdat-ze-het-wisten, bijvoorbeeld vanuit het dossier, gaven ze aan nu de jongeren te kennen op basis van feiten-die-je-kent-omdat-je-ze-voelt. Voor een deel van de mentoren droeg dit bij aan het handelingsperspectief, omdat de informatie een mogelijkheid bood om contact te zoeken: *'Zijn verhaal maakte mij duidelijk dat hij zich ongehoord voelt. Dat geeft mij weer voeding om na een gesprek [in de toekomst] bijvoorbeeld te vragen: "Voel je je gehoord?" Ook kan ik dit aan de collega's hier als tip meegeven.'*

Aandachtspunten

Hoewel het een kleine pilotstudie betreft, zijn er aanwijzingen dat de toegepaste narratieve benadering voor zowel mentoren als jongeren in de JJI's betekenisvol is. De jongeren die deelnamen aan deze pilotstudie voelden zich gehoord en veilig om ook zachtheid te uiten in een omgeving waar hardheid en machismo doorgaans centraal staan. Bovendien bleek het een belangrijk moment van reflectie op hun leven en een moment om trots te zijn.

Hoewel de relatie tussen jongere en mentor vaak al positief was vóór het deelmoment, zijn er toch indicaties dat de methodiek helpt om het gevoel van binding te versterken. Het eigen verhaal van een jongere lijkt hiermee een waardevol handelingsperspectief voor mentoren: ze weten beter wat er gaande is, hoe jongeren zaken beleven en vinden daarmee een meer betekenisvolle grond om contact te maken met de betreffende jongere.

Zoals gezegd betreft het hier een relatief kleine steekproef. Om deze reden geven we, in het licht van vervolgonderzoek en doorontwikkeling van de narratieve methodiek, een aantal aandachtspunten mee voor de praktijk:

1. Heb aandacht voor het eigen verhaal van jongeren vanuit hun eigen perspectief. De positieve ervaringen met de toegepaste methodiek van YiP geven voeding om de methodiek door te ontwikkelen en in te zetten. Hierbij is het belangrijk om oog te hebben voor de werkzame elementen die uit deze pilotstudie naar voren zijn gekomen: authenticiteit van docenten, uiting van gevoelens door de mentoren (wat brengt het beluisterde fragment teweeg bij hen) en ook het voeren van een gesprek tussen mentor en jongere dat wordt begeleid door een onafhankelijke derde.
2. Voer vervolgonderzoek uit met een grotere steekproef. Het zou daarbij wenselijk zijn om ook jongeren en mentoren mee te nemen bij wie de werkrelatie als minder positief ervaren wordt. In een dergelijk vervolgonderzoek zou

ook ruimte kunnen zijn voor het inhoudelijk analyseren van de verhalen om zicht te krijgen op de vraag: Wat zouden medewerkers nog meer van jongeren moeten weten?

3. Zorg voor een helder proces van vastlegging van de gevolgde workshops en zorg dat het bestaan van het audiofragment in de overdracht richting andere professionals geborgd is in het dossier. In tegenstelling tot wat jongeren voor de workshops aangaven, wilden de meeste jongeren het verhaal na afloop delen met de mentor en soms zelfs ook met andere medewerkers. Hiervoor is het van belang dat medewerkers kennis hebben van het feit dat jongeren een audiofragment hebben, zodat zij hier ook gericht naar kunnen vragen in toekomstig contact.

Het hele (uitgebreide) rapport is te lezen via: www.sanctieuitvoering.nl/actueel/nieuws/2019/11/5/narratieve-methodiek-in-justitiele-jeugdinrichting

Over de auteurs

Veronique van Miert

(miert.van.v@hsleiden.nl) is senior onderzoeker bij het lectoraat residentiële Jeugdzorg en docent bij de opleiding Sociaal Werk. Ze voert onder andere onderzoek uit naar het leef-, leer- en werkklimaat in Justitiële Jeugdinrichtingen en doet verschillende onderzoeksprojecten voor Stichting Young in Prison.

Sheila Adjiembaks

is criminoloog en eigenaar van onderzoeksbureau ESSA Research (www.essaresearch.nl). Ze is tevens werkzaam bij het RIEC Midden-Nederland als senior onderzoeker in het regioprogramma 'Straatwaarde(n)'.